

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับความร่วมมือของชุมชนในการจัดการ “สวนสมเด็จพระยา 90” ซึ่งผู้วิจัยได้นำแนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดการพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วม
- 2.2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับความพึงพอใจ
- 2.3 แนวคิดในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม
- 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการสวนสาธารณะ และที่พักผ่อนในเมือง
- 2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการงานดูแลบำรุงรักษาภูมิทัศน์
- 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดการพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วม

กระแสการพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วมเป็นกระแสที่กำลังได้รับการยอมรับมากขึ้นว่าเป็นวิถีทางที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคมโลก (ประสาน ตั้งสิขบุตร, ม.ป.ป.) หลักการสำคัญของการบรรลุถึงการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยอาศัยกระบวนการพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วมนั้น คือการแสดงบทบาทที่เหมาะสมของฝ่ายที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการพัฒนาดังนี้

ชาวบ้าน	บทบาทของการตัดสินใจ
นักพัฒนา	บทบาทของการสร้างเงื่อนไขและการให้ข้อมูล
องค์กร	บทบาทของการสนับสนุน

บทบาทของแต่ละฝ่ายเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในกระบวนการพัฒนา “บทบาทของชาวบ้านจะต้องเป็นผู้ทำหน้าที่ตัดสินใจ” อย่างน้อย 4 ประการ คือ

1. จะต้องตัดสินใจว่า “ปัญหาของเขาคืออะไร”
2. จะต้องตัดสินใจว่า “จะมีแนวทางใดในการแก้ไขปัญหา”
3. จะต้องตัดสินใจว่า “จะใช้กิจกรรมดังกล่าวแก้ไขปัญหาคือหรือไม่”
4. จะต้องตัดสินใจว่า “กิจกรรมดังกล่าวแก้ไขปัญหาคือหรือไม่”

จากการศึกษาสภาพของสังคมไทย พบว่าประชาชนในสังคมยังมีข้อจำกัดในการตัดสินใจ ทั้งนี้เนื่องมาจาก 2 ปัจจัยที่สำคัญ ปัจจัยแรกคือการขาดข้อมูลที่เพียงพอต่อการตัดสินใจ และปัจจัยอีกประการหนึ่งคือการขาดโอกาสที่จะร่วมในการตัดสินใจ

การมีส่วนร่วมของชุมชนซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาแนวใหม่แบ่งออกเป็นแบบต่างๆ ดังต่อไปนี้ (สมนึก ปัญญาทิพย์, 2542: 23 - 33)

1) การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบอุดมคติ

การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบอุดมคติเป็นลักษณะที่โครงการพัฒนาต่างๆ ในชุมชนมีบุคคลในชุมชนเป็นแกนนำในกิจกรรมทั้งหมด ตั้งแต่การตัดสินใจไปจนถึงการควบคุมติดตามงานและการประเมินผล การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบอุดมคตินี้มักจะพบได้ในชุมชนชนบท ในเรื่องเกี่ยวกับงานของศาสนาหรืองานประจำปี เพราะสมาชิกในชุมชนจะมีความรู้สึกที่ดีต่อการทำเพื่อส่วนรวม ถ้าหากไม่ทำก็จะเกิดความรู้สึกไม่ดีต่อตนเอง เช่นอาจจะถูกนินทาได้ ลักษณะของการมีส่วนร่วมของชุมชนแบบอุดมคตินี้ เป็นลักษณะที่เกิดจากแรงจูงใจภายในชุมชนเอง สมาชิกรับรู้ร่วมกันเกี่ยวกับปัญหาความต้องการรวมตัวกัน และมีการลงแรงสมทบทุนเพื่อให้งานบรรลุตามเป้าหมาย

2) การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบประชาชนเป็นแกนนำ

การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบประชาชนเป็นแกนนำนี้ มุ่งผลประโยชน์ของชุมชนเป็นหลัก โดยสมาชิกในชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาร่วมกัน เนื่องจากประชาชนตระหนักในสิทธิของตน และเห็นถึงประโยชน์ส่วนใหญ่ว่าต้องสูญเสีย แต่อาจจะมิพ้องต่อด้านในกลุ่มที่เสียผลประโยชน์ก็ได้

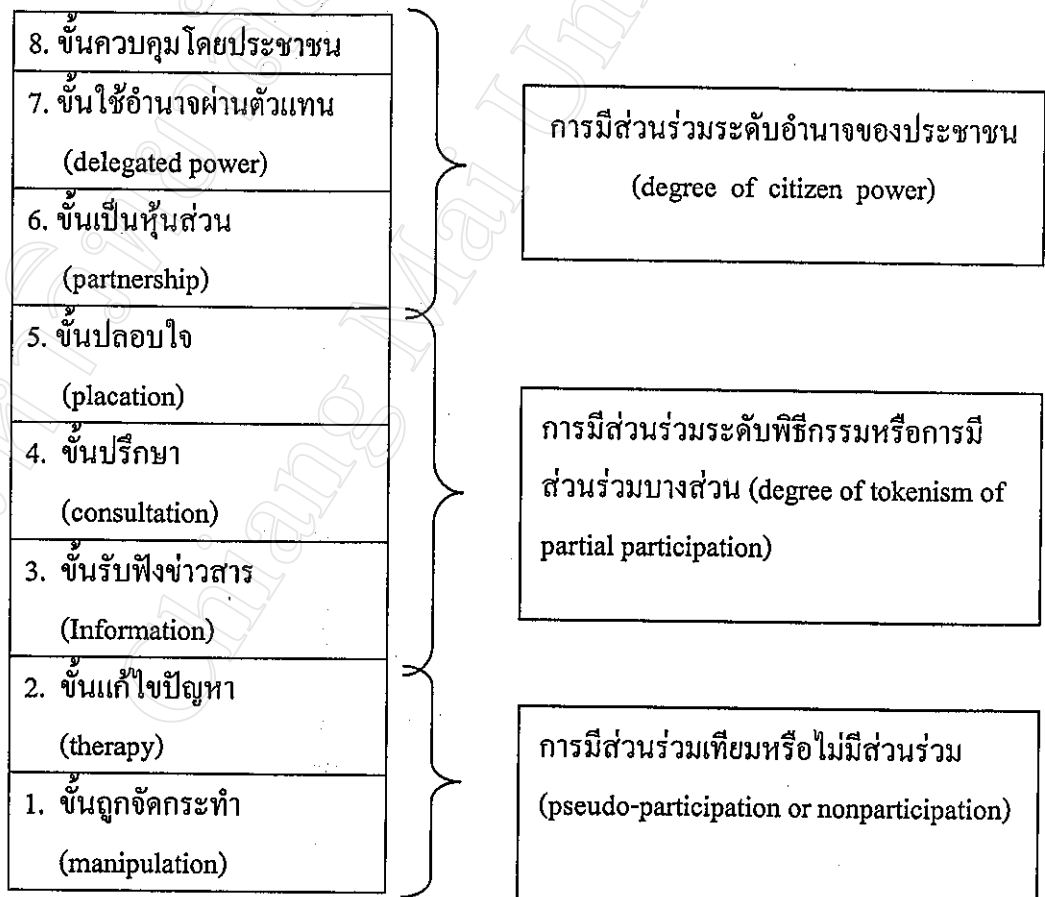
3) การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบเจ้าหน้าที่พัฒนาเป็นแกนนำ

การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบนี้เป็นลักษณะที่พบเห็นทั่วไปในชุมชนต่างๆ เป็นลักษณะของการทำงานพัฒนาที่เริ่มต้น โดยองค์กรพัฒนาจากภายนอกชุมชนที่มาจากฝ่ายรัฐบาลหรือเอกชน โดยได้มีข้อสมมุติว่าประชาชนจะต้องเรียนรู้เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น การนำประชาชนที่เกี่ยวข้องมาอบรมให้ทราบวิธีการและภาวะความเป็นผู้นำ มีการประชุมประชาชนให้ตระหนักถึงภาระหน้าที่และวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชน ตั้งแต่การกำหนดแนววิธีการและการดำเนินการพัฒนาโครงการต่างๆ วิธีการที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมนี้เป็นวิธีการที่เหมาะสมในภาวะปัจจุบัน และพัฒนาการมีส่วนร่วมประชาชนในอนาคต เป็นเสมือนการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รู้จักประเมินผลได้ผลเสียจากการเข้ามามีส่วนร่วม โดยประชาชนเป็นแกนนำในด้านการพัฒนา

4) การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบสั่งการ

การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบสั่งการนี้เป็นลักษณะที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยมิได้เกิดจากความต้องการที่แท้จริงของชุมชน การมีส่วนร่วมแบบสั่งการนี้ไม่ได้นำไปสู่การพัฒนาความคิดของประชาชนในชุมชนแต่เป็นเรื่องที่ทำเพื่อเป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น การพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วมอาจพบกับปัญหาสำคัญ 2 ประเด็น คือ ขาดข้อมูลที่เพียงพอต่อการตัดสินใจ และขาดแหล่งทุนที่เอื้อต่อการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหา

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือความร่วมมือระหว่างภาคีต่างๆ เรื่องความร่วมมือระดับภาคีนั้น ชุมชนและองค์กรจะต้องกำหนดบทบาทของตนเองให้ชัดเจน ด้วยเหตุดังกล่าวผู้ศึกษาจึงขอเสนอรูปแบบลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนตามแนวทางของอาร์นสไตน์ (Arnstein, 1969: 216) ซึ่งไว้เป็นลักษณะขั้นบันได 8 ขั้น ดังนี้

ที่มา: Arnstein, 1969: 216

บันไดขั้นที่ 1 คือ ขั้นถูกจัดกระทำ และขั้นที่ 2 คือ ขั้นแก้ไขปัญหา เรียกว่าการมีส่วนร่วมเทียมหรือไม่มีส่วนร่วม เป็นขั้นที่ประชาชนไม่เข้าถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงในการตัดสินใจ ในกรณีนี้จะมีกลุ่มบุคคลจำนวนน้อยเท่านั้นที่มีอำนาจและทำหน้าที่ตัดสินใจโดยไม่มีการพูดถึงเนื้อหาวิธีของการตัดสินใจหรือการได้มาซึ่งตำแหน่งและอำนาจหน้าที่ของผู้ที่อยู่ในอำนาจหน้าที่นั้น ขั้นที่สองนี้สร้างขึ้นมาจากที่จะทดแทนการมีส่วนร่วมในการวางแผนหรือควบคุมโครงการ แต่จะช่วยให้ผู้มีอำนาจสามารถดำเนินการให้การศึกษาหรือการทำการแก้ไขปัญหาให้แก่ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมได้

บันไดขั้นที่ 3 หรือ 5 ก้าวหน้าถึงระดับที่เรียกว่า การมีส่วนร่วมแบบพิธีกรรมหรือการมีส่วนร่วมบางส่วน โดยขั้นที่ 3 เป็นขั้นรับฟังข่าวสาร และขั้นที่ 4 เป็นขั้นให้การปรึกษานั้น ความเห็นหรือข้อคิดเห็นของประชาชนได้รับการรับฟังจากผู้กุมอำนาจอยู่มากขึ้น แต่ภายใต้เงื่อนไขเหล่านี้พวกเขาไม่มีอำนาจที่จะรับประกันได้ว่าความคิดเห็นของพวกเขาจะได้รับการเอาใจใส่จากผู้มีอำนาจเต็มที่ เมื่อการมีส่วนร่วมถูกจำกัดอยู่ที่ระดับเหล่านี้ จึงไม่มีทางที่จะทำการเปลี่ยนแปลงสภาพได้ ส่วนขั้นที่ 5 ขึ้นไปลอบใจ เป็นขั้นสูงของการมีส่วนร่วมบางส่วนที่ยอมให้คนจนให้คำแนะนำได้ แต่ก็ยังคงใช้สิทธิในการตัดสินใจของผู้มีอำนาจต่อไป

บันไดระดับสูงขึ้นไปเป็นระดับที่เรียกว่า อำนาจของประชาชน ซึ่งเพิ่มระดับของการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากขึ้น ประชาชนสามารถเข้าไปสู่ขั้นที่ 6 ขั้นหุ้นส่วนซึ่งจะทำให้เขาสามารถเข้าร่วมในการเจรจาเพื่อผลได้ผลเสีย กับผู้มีอำนาจดั้งเดิม ส่วนในขั้นที่ 7 ขั้นอำนาจผ่านตัวแทน และขั้นที่ 8 ขั้นควบคุมโดยประชาชน เป็นการใช้อำนาจตัดสินใจของประชาชนโดยผ่านตัวแทนหรือประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจนั่นเอง

จะเห็นได้ว่าแนวคิดการมีส่วนร่วมของอาร์นสไตน์จะพิจารณาถึงความเข้มข้นของการมีส่วนร่วมในแง่การมีอำนาจการตัดสินใจของประชาชน ซึ่งมีระดับของการมีส่วนร่วมตั้งแต่การไม่มีอำนาจการตัดสินใจเลยไปจนถึงการมีอำนาจการตัดสินใจอย่างเต็มที่

สถาบันดำรงราชานุภาพ (2543: 32-33) ได้นำเสนอระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้
ดังนี้

ระดับการมีส่วนร่วม ของประชาชน	วิธีการ/แนวทาง/องค์ประกอบ การมีส่วนร่วมของประชาชน	กลไก/เครื่องมือการมีส่วนร่วม ของประชาชน
1. การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร	- การติดตามข้อมูล ข่าวสาร จากสื่อ ต่าง ๆ เวทีประชุมสัมมนา	- การพัฒนาระบบข้อมูล/การ ประชาสัมพันธ์/สื่อสารมวลชน ประเภทต่าง ๆ
2. การนำเสนอข้อมูล และการแสดงความคิดเห็น	- การให้ข้อมูลความคิดเห็นผ่านสื่อ ต่าง ๆ ผ่านตัวแทน ผ่านแบบสอบถาม/การสัมภาษณ์/ที่ประชุม/ สัมมนา	- การสำรวจความคิดเห็น สาธารณะ การสัมภาษณ์ ออก แบบสอบถาม การประเมินผล กระทบทางสังคม
3. การแลกเปลี่ยนความ ความคิดเห็น	- การติดตาม ประเมินผล /รับรู้ ข้อมูลข่าวสาร/ร่วมคิดร่วมเสนอ ข้อมูล แลกเปลี่ยนข้อมูลความคิด เห็นผ่านจดหมายข่าว/ที่ประชุม หรือคณะทำงาน	- การปรึกษาหารืออย่างไม่เป็น ทางการ/การประชุมรับฟัง ความคิดเห็น เช่น ผ่านทางการ ประชุมระดับชุมชน/การ ประชุมรับฟังความคิดเห็นทาง วิชาการ และการประชุม ประชาวิจารณ์
4. การเจรจาต่อรอง	- การติดตาม/รับรู้ข้อมูลข่าวสาร ร่วมคิดเสนอข้อมูล ความคิดเห็น จัดสรรประโยชน์ และผลักดัน ข้อเสนอที่เลือกผ่านคนกลาง/ ที่ประชุม หรือคณะทำงาน เพื่อให้ แต่ละฝ่ายได้รับประโยชน์ที่ สามารถรับได้	- การเจรจาต่อรอง

ระดับการมีส่วนร่วม ของประชาชน	วิธีการ/แนวทาง/องค์ประกอบ การมีส่วนร่วมของประชาชน	กลไก/เครื่องมือการมีส่วนร่วม ของประชาชน
5. การมีส่วนร่วมใน การตัดสินใจบาง ขั้นตอนระดับการมี ส่วนร่วมของ ประชาชน	-การติดตาม/รับรู้ข้อมูลข่าวสาร ร่วม คิด เสนอข้อมูล ความคิดเห็นและร่วม ตัดสินใจในบางขั้นตอนของกระบวนการ การวางแผน/การจัดการผ่านที่ประชุม หรือคณะทำงานระดับนโยบาย/ตัดสินใจ เพื่อรักษาผลประโยชน์ในระดับที่ เหมาะสมของแต่ละฝ่าย วิธีการ/แนว ทาง/องค์ประกอบการมีส่วนร่วมของ ประชาชน	- การประชุมในระดับตัดสินใจ กลไก/เครื่องมือการมีส่วน ร่วมของประชาชน
6. การมีส่วนร่วมใน การตัดสินใจในทุก ขั้นตอน	-การติดตาม/รับรู้ข้อมูลข่าวสาร ร่วม คิด และร่วมตัดสินใจในทุกขั้นตอน ของกระบวนการวางแผนการจัดการ ผ่านที่ประชุม หรือคณะทำงานระดับ นโยบาย/ตัดสินใจเพื่อรักษาผล ประโยชน์ในระดับที่เหมาะสมของแต่ละ ฝ่าย	- การประชุมในระดับตัดสินใจ
7. การมีส่วนร่วมใน การปฏิบัติการหรือ ดำเนินงาน	- การร่วมดำเนิน โครงการ ตลอดจน กิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งผ่านขั้นตอนที่ได้มี การตัดสินใจร่วมกันเพื่อให้บรรลุ ประโยชน์ในระดับที่เหมาะสมของแต่ละ ฝ่าย	- การจัดทำแผน/จัดหา ทรัพยากร แบ่งงาน และ ปฏิบัติงานตามแผน
8. การมีส่วนร่วมใน การติดตามและ ประเมินผล	-การร่วมติดตาม ตรวจสอบผลการ ดำเนินกิจกรรมตามแผนงานเพื่อตรวจ สอบการบรรลุประโยชน์ในระดับที่ เหมาะสมซึ่งแต่ละฝ่ายคาดหวัง	- การประชุมติดตาม และ ประเมินผลการปฏิบัติงาน

ที่มา: สถาบันดำรงราชานุภาพ. 2543: 32-33

ประมวล วรรษี และคณะ (2543: 6) ได้ให้ความหมายของคำว่า ความร่วมมือระหว่างภาคีว่าเป็นการประสานความคิดและความร่วมมือระหว่างทุกหน่วยงานของสังคม ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับชาติ ซึ่งในการจัดทำแผนพัฒนาระดับชุมชนแต่ละภาคี / องค์กร ควรกำหนดบทบาทของตนเองให้ชัดเจน ดังนี้

ก. ภาครัฐ

ปรับทัศนคติและบทบาทจากผู้สั่งการมาเป็นผู้สนับสนุนประชาชน ทั้งในด้านความคิด วิชาการ และงบประมาณ

ข. สถาบันการศึกษา

ปรับกระบวนการเรียนการสอนการวิจัยให้เอื้อต่อการสนับสนุนกระบวนการพัฒนาชุมชน

ค. ภาคเอกชน / องค์กรพัฒนาเอกชน

สนับสนุนงบประมาณและเทคนิควิชาการที่มีประโยชน์ต่อการทำแผนชุมชน โดยเน้นการร่วมคิด วางแผนติดตาม และร่วมรับประโยชน์

ง. ชุมชน

ค้นหาจุดแข็ง จุดอ่อน ความรู้ความสามารถ (ศักยภาพ) ที่ชุมชนมีอยู่ด้วยตนเอง และสร้างเครือข่ายเพื่อรวมพลังสามัคคี ค้นหาชุมชนที่มีศักยภาพเพื่อเป็นพื้นที่นำร่องสำหรับเรียนรู้ การสร้างความเข้าใจ ให้เป็นเวทีเรียนรู้ร่วมกัน

จ. องค์กรท้องถิ่น

ปรับกระบวนการทำงาน โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูลสนับสนุนงบประมาณ ประสานประโยชน์พันธมิตรเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ร่วมกัน

ประมวล วรรษี และคณะ (2543: 6) กล่าวว่าความร่วมมือระหว่างภาคีจะต้องมีองค์ประกอบ 2 ประการคือ

- 1) ร่วมมือกันส่งเสริมให้เกิดประชาคม และเครือข่าย มีเวทีในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน เวทีความร่วมมือด้านข้อมูล ด้านการติดตามตรวจสอบ และการประเมินผลผ่านกลไกที่เน้นพหุภาคี
- 2) สร้างกลไกการประสานงานของพหุภาคี ในระดับท้องถิ่นในส่วนที่สนับสนุนชุมชน เพื่อเชื่อมร้อยเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่เอื้อต่อกระบวนการประชาคม

นโยบายด้านความร่วมมือภาคเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม

ฝ่ายความร่วมมือภาคเอกชน กองส่งเสริมและเผยแพร่ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม (ม.ป.ป.) ได้นำเสนอนโยบายด้านความร่วมมือภาคเอกชน ด้านสิ่งแวดล้อม ดังนี้

นโยบาย 1 ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างรัฐและเอกชนทุกระดับอย่างเป็นระบบ และต่อเนื่อง

นโยบาย 2 สนับสนุนให้องค์กรเอกชน องค์กรประชาชน และประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นโยบาย 3 พัฒนาเครือข่ายในการประสานงานให้เป็นระบบ หรือกลไกที่จะเอื้ออำนวยให้ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรเอกชน องค์กรประชาชน และประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของรัฐ ด้านสิ่งแวดล้อม

นโยบาย 4 สนับสนุนและเสริมศักยภาพขององค์กรเอกชน ด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในการดำเนินกิจการด้านส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมทุกรูปแบบ

นโยบาย 5 ส่งเสริมและสนับสนุนให้ภาคธุรกิจเอกชนหรือผู้ประกอบการ ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กล่าวโดยสรุปได้ว่าความร่วมมือจะต้องมีองค์ประกอบของหลายฝ่ายในลักษณะ *ภาคี* จึงจะทำให้กิจกรรมหรือการพัฒนาประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่วางไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นความร่วมมือจึงต้องอาศัยการประสานงาน การมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบร่วมกัน ความพยายามร่วมกัน ความสัมพันธ์ที่ราบรื่นและกลมกลืนกัน การมีจิตมุ่งมั่นร่วมกันทำงาน และการร่วมมือปฏิบัติดำเนินการร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินกิจการหรือการพัฒนาสำเร็จ และผู้ให้ความร่วมมือได้ใช้ความสามารถของตนเองในการพัฒนาตนเอง พัฒนาหรือพัฒนาชุมชนในที่สุด

ในส่วนของการมีส่วนร่วมนั้นมักหมายถึงการที่คนจำนวนหนึ่งร่วมคิดร่วมวางแผน ร่วมลงมือปฏิบัติงานและร่วมรับผิดชอบ ดังตัวอย่างของความหมายของการมีส่วนร่วมต่อไปนี้

กรณีศึกษา ชมดี (2524: 11) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง ความร่วมมือของประชาชน ไม่ว่าจะปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันและเข้ามาร่วมรับผิดชอบ เพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์กร เพื่อให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2537: 2) ได้ให้ความเห็นว่าการมีส่วนร่วมคือการที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกของสังคม ในการมีส่วนร่วมประชาชนได้พัฒนาความรู้และภูมิปัญญาซึ่งแสดงออกมาในการตัดสินใจ ในการกำหนดชีวิตของตนเอง

จากความหมายของการมีส่วนร่วมที่กล่าวมา สรุปได้เป็นสองนัยคือ นัยทางกระบวนการพัฒนาและนัยทางการเมืองโดยไม่ว่าจะเป็นนัยในด้านใดก็ตาม การมีส่วนร่วมควรคำนึงถึงการปฏิบัติงาน สิ่งที่เห็นนั่นคือพฤติกรรมในการทำงานร่วมกันของฝ่ายต่างๆ ที่ต้องเข้ามาทำงานร่วมกัน เริ่มตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจดำเนินการไปจนถึงการลงมือกระทำการใดๆ และการมีส่วนร่วมรับผิดชอบในผลงานที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

2.2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับความพึงพอใจ

เวทิสกา กาญจนแก้วเทพ (2544: 11 - 12) ได้รวบรวมความหมายของความพึงพอใจจากบทความและงานของ Vroom (1964: 99), Krech and Crutchfield (1962: 77 - 84), และ Tiffin and Mc.Cormic (1965: 349) รวมกับนักวิจัยอื่นๆ และได้สรุปความหมายว่า ความพึงพอใจนั้น เป็นความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ความรู้สึกพึงพอใจจะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลได้รับในสิ่งที่ต้องการหรือบรรลุจุดหมายในระดับหนึ่ง ความรู้สึกดังกล่าวจะลดลงหรือไม่เกิดขึ้นหากความต้องการหรือจุดหมายไม่ได้รับการตอบสนอง

ความคิดที่เกี่ยวกับความพึงพอใจมีความเกี่ยวข้องกับแรงจูงใจของมนุษย์ซึ่ง Maslow อธิบายว่าความพึงพอใจของมนุษย์จะเกิดขึ้นเมื่อความต้องการได้รับการตอบสนองในระดับหนึ่ง ซึ่งจะเริ่มพัฒนาจากความต้องการทางสรีระวิทยา ซึ่งเป็นความต้องการขั้นพื้นฐาน (Basic Needs) ก่อนที่จะพัฒนาไปสู่ความต้องการรู้จักตนเองตามความเป็นจริงซึ่งเป็นความต้องการในระดับพัฒนา (Growth Needs) ต่อไป ซึ่งสามารถอธิบายเป็นรายละเอียดดังนี้ (พิสมัย วิบูลย์สวัสดิ์, 2540: 222 - 225)

ความต้องการขั้นพื้นฐานประกอบด้วย

1. **ความต้องการทางสรีระวิทยา (Physiological Needs)** เป็นความต้องการขั้นพื้นฐาน และเป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุดในการดำรงชีวิต ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยา รักษาโรค และความต้องการทางเพศ

2. **ความต้องการความปลอดภัย (Safety Needs)** เป็นความต้องการความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต รวมถึงความก้าวหน้าและความอบอุ่นทางใจ
3. **ความต้องการทางสังคม (Social and Belonging Needs)** เป็นความต้องการให้สังคมยอมรับตนเป็นสมาชิก การได้รับความเป็นมิตร และความรักจากเพื่อนร่วมงาน
4. **ความต้องการมีสถานะเด่น หรือมีชื่อเสียง (Esteem Needs)** เป็นความต้องการให้สังคมหรือบุคคลอื่น ๆ ยกย่องสรรเสริญ
5. **ความต้องการขั้นพัฒนา** ประกอบด้วย
 - 1) ความต้องการที่จะชื่นชมความงามของสรรพสิ่ง (Aesthetic Need)
 - 2) ความต้องการที่จะมีความรู้ในสิ่งต่าง ๆ (Cognitive Need)
 - 3) ความต้องการที่จะรู้จักตนเองตามความเป็นจริง (Self Realization or Self Actualization)

2.3 แนวคิดในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

สถาบันดำรงราชานุภาพ (2542: 15-19) ได้วิเคราะห์และนำเสนอหลักการที่สำคัญต่อการวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน 7 ประการ ดังนี้

1. หลักการทางนิเวศวิทยา (Ecosystem Approach) เป็นแนวคิดที่ว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศและไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้ ซึ่งหลักการทางนิเวศวิทยาจำเป็นต้องพิจารณาปัจจัยต่างๆ ไปพร้อมๆ กันอย่างเป็นระบบ ซึ่งได้แก่ ปัจจัยทางด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และปัจจัยทางด้านเทคนิค วิชาการ เพื่อให้เห็นองค์ประกอบต่างๆ อย่างเป็นระบบและช่วยให้การวางแผนมีความเข้าใจถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงและผลที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์มีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. การปฏิบัติอย่างยั่งยืน (Sustainable Action) ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ มีอยู่ในปริมาณที่จำกัดและมีความสามารถอย่างจำกัดในการรองรับความต้องการของมนุษย์ จึงจำเป็นต้องศึกษาความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์และการจัดการที่ชาญฉลาด เพื่อสร้างความสมดุลกับความต้องการทางด้านเศรษฐกิจและสังคม และเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
3. วิธีการแบบมีส่วนร่วม (Participation Approach) ต้องเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้สาธารณะชนทราบถึงการตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ โดยผ่านกระบวนการที่เปิดเผยมีระบบการ

แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและร่วมมือกันจัดทำแผนงาน โครงการต่างๆ เพื่อให้การปฏิบัติงานของแต่ละหน่วยงาน และประชาชนในพื้นที่เป็นไปในทิศทางหรือเป้าหมายเดียวกัน ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

4. การเน้นปัญหาของประชาชนในพื้นที่ (People-Oriented Problem) โดยให้ความสำคัญกับปัญหาที่แท้จริงที่ประชาชนเผชิญ เพื่อตอบสนองความต้องการในการแก้ไขปัญหาที่แท้จริง โดยให้มีการปฏิบัติการแก้ไขปัญหาอย่างถูกต้องและจริงจัง มีการจัดทำแผนแบบผสมผสานหรือบูรณาการ และมีการจัดทำแนวทางปฏิบัติสำหรับผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารจัดการ เพื่อให้สามารถดำเนินการตามแผนงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

5. การจัดการอย่างเหมาะสม (Adaptive Management) เป็นการตัดสินใจที่เกิดจากข้อมูลที่ต้องการ มีการประสานหรือรวมแนวความคิดใหม่ๆ มีการติดตามประเมินผลเป็นระยะๆ และมีความยืดหยุ่นและสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปและมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

6. ความเสมอภาค (Equal Emphasis) เป็นการให้ความสำคัญกับปัจจัยต่าง ๆ ทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และปัจจัยทางด้านวิชาการในการจัดทำแผน โดยรวมไปถึงความเสมอภาคระหว่างเพศ และความเสมอภาคยังหมายถึงการสร้างความเท่าเทียมกันในภูมิภาค (Specific Regional) และในท้องถิ่นที่แตกต่างกัน (Local Difference) ในกระบวนการวางแผน และมีความยุติธรรมในการดำเนินการประเด็นต่าง ๆ

7. มองการณ์ในอนาคต (Future Orientation) การวางแผนต้องมีเป้าหมายระยะยาวในอนาคต มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลจนมีข้อตกลง และความเห็นชอบร่วมกันจากทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องเกี่ยวกับเป้าหมาย วัตถุประสงค์ จุดมุ่งหมาย พื้นที่ดำเนินการและวิธีการปฏิบัติ

ผู้ศึกษามีความเห็นว่าการดำเนินการสำคัญในกระบวนการทางนิเวศคือการที่ผู้รับผิดชอบต้องอาศัยความเข้าใจที่ชัดเจน ดำเนินการโดยคำนึงถึงองค์รวม และการผสมผสานทุกสิ่งที่อยู่ในบริบทและระบบนั้นเข้าด้วยกันเนื่องจากองค์ประกอบในระบบธรรมชาติมีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกันด้วยเหตุดังกล่าว การวางแผนการจัดการสิ่งแวดล้อม จึงเป็นจุดเริ่มต้นของแนวทางในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับนโยบายและการนำนโยบายสู่การปฏิบัติได้โดยที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกหน่วยงานต้องมีความเป็นเอกภาพและทำงานแบบสอดคล้องประสานไปในทิศทางเดียวกัน

ประธาน ดั่งสิกบุตร (2542: 3-10) ได้กล่าวถึงการวางแผนการจัดการสิ่งแวดล้อมว่า จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับนโยบายสิ่งแวดล้อม ซึ่งต้องคำนึงถึงหลักการสำคัญ 4 ประการ คือ

1. หลักการความยั่งยืน (Sustainability Principle) บ่งว่าทรัพยากรทุกชนิดต้องมีให้คนรุ่นอนาคตด้วย เพื่อให้ทรัพยากรมีความยั่งยืน การใช้ทรัพยากรต้องใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ใช้เท่าที่จำเป็น รู้จักพอ ไม่โลภตักดวงเพื่อคนในรุ่นตัวเองเท่านั้น

2. หลักการต้นทุนแบบเต็มที่ (Full-Cost Principle) ผู้ใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมทุกคนต้องจ่ายต้นทุนของทรัพยากรที่ตนใช้อย่างเต็มที่ ต้องจ่ายค่าใช้จ่ายในการป้องกันมลภาวะ ถ้าผู้ใช้สร้างความเสียหายในสิ่งแวดล้อม เขาต้องชดใช้ค่าเสียหายทั้งกับสิ่งแวดล้อมและบุคคลที่เสียหาย รวมทั้งทรัพย์สินที่ได้รับความเสียหายด้วย หลักการนี้ต้องการย้ำว่า “สิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งมีค่า การทำลายจะเป็นกิจกรรมที่แพงมาก”

3. หลักการต้นทุน-ประสิทธิผล (Cost-Effectiveness Principle) เน้นการวางโครงการที่ต้องพิจารณาต้นทุนที่จะลงทุนว่าจะทำให้บรรลุเป้าหมายโดยใช้ต้นทุนต่ำที่สุด เพื่อเน้นการประหยัดเงินของรัฐ

4. หลักกรรมสิทธิ์ (Property Rights Principle) เน้นที่ว่าชุมชนท้องถิ่นควรมีสิทธิครอบครองและควบคุมสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นด้วยตนเอง ระบบกรรมสิทธิ์ทรัพย์สินกลางหรือทรัพยากรในสิ่งแวดล้อมในชุมชน ต้องได้รับการรับรองจากรัฐ ให้มีสิทธิใช้และจัดการได้ด้วยตนเอง

หลักการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

เกษม จันทร์แก้ว และคณะ (อ้างใน สิ่งแวดล้อมเทคโนโลยีและชีวิต, 2541) กล่าวถึงหลักการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมว่า การรวม สองคำ คือ การอนุรักษ์ (Conservation) และสิ่งแวดล้อม (Environment) เป็นคำว่า การอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม (Environment Conservation) เอาไว้ด้วยกัน หมายถึง การใช้สิ่งแวดล้อมอย่างมีเหตุผลเพื่อที่จะอำนวยความสะดวกให้คุณภาพของการมีชีวิตอยู่อย่างดีตลอดไปสำหรับมนุษย์ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีความหมายรวมไปถึงการใช้ทรัพยากรทั้งหลายในโลกนี้อย่างมีเหตุผลและเป็นไปตามหลักสูตรอนุรักษ์วิทยา ทั้งนี้เพื่อจะทำให้สิ่งแวดล้อมอยู่ในลักษณะที่ดี มนุษย์ที่อยู่อาศัยจะมีชีวิตอยู่อย่างมีคุณภาพที่ดีตลอดไป เพราะสิ่งแวดล้อมนั้นมีผลต่อสุขภาพ และพละนาถของมนุษย์อีกประการหนึ่ง แนวคิดนี้มีความโดดเด่นมาตลอด และถือว่ามีค่าอย่างมากในการจัดการสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เป็นเพราะว่าแนวการพัฒนาที่ผ่านมาได้แบ่งโลกออกเป็นสองฝ่าย กล่าวคือฝ่ายสิ่งแวดล้อมกับฝ่ายความเจริญวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีที่มุ่งความมั่งคั่งทางวัตถุ แนวคิดของกลุ่มอนุรักษ์ซึ่งพยายามที่จะรักษาสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่แบบเป็นธรรมชาติ หรือมุ่งถนอมเอาไว้ใช้อย่างระมัดระวัง เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด และสูญเสียทรัพยากรน้อยที่สุดท่ามกลางกระแสความชื่นชมวิวัฒนาการของวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี

และการมุ่งสร้างอุดมการณ์บริโภค จึงทำให้แนวคิดการอนุรักษ์ถูกมองว่าเป็นแนวคิดแบบหัวเก่า หัวโบราณเป็นแนวคิดไม่ก้าวหน้า ต่อมาเมื่อเกิดปัญหาวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อมขึ้น แนวคิดอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจึงได้รับความสนใจอีกครั้งหนึ่ง ส่วนการจัดการสิ่งแวดล้อมนั้น หลักการอนุรักษ์เป็นเครื่องมือพื้นฐานที่สำคัญในการให้ได้มาของผลที่ยั่งยืน ต้องนำวิธีการอนุรักษ์มาใช้ในทางปฏิบัติซึ่งต้องให้สอดคล้องกับวิธีการอนุรักษ์ในการเลือกเทคโนโลยีที่เหมาะสมต่อการใช้ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมที่จะให้ผลดีตามความต้องการ อย่างไรก็ตามมักจะเกิดของเสียและมลพิษสิ่งแวดล้อมเสมอ จึงต้องใช้เทคโนโลยีเพื่อกำจัดและบำบัดให้ได้ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมที่เป็นประโยชน์ต่อไป

จากแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมสรุปได้ว่า ในการจัดการสิ่งแวดล้อมจะต้องอาศัยการอนุรักษ์เป็นเครื่องมือพื้นฐานที่สำคัญในการให้ได้มาซึ่งสิ่งแวดล้อมที่โดยอาศัยกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักการต่อไปนี้คือ หลักการนิเวศวิทยา การปฏิบัติอย่างยั่งยืน วิธีการแบบมีส่วนร่วม ปัญหาของประชาชนในพื้นที่ได้รับการจัดการอย่างเหมาะสมด้วยความเสมอภาค และการมองการณ์ไกลไปในอนาคต นอกจากนี้จะต้องมองการจัดการสิ่งแวดล้อมในลักษณะของความงามตามธรรมชาติ โดยมุ่งเน้นหลักแนวคิดแบบสุนทรียศาสตร์ด้วย

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการสวนสาธารณะและที่พักผ่อนในเมือง

ความหมายของสวนสาธารณะในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน(2525: 780) หมายถึงบริเวณที่ปลูกต้นไม้ไว้จำนวนมากซึ่งกันเป็นขอบเขตไว้เพื่อประชาชนทั่วไป ส่วน Garette Ickboe (อ้างในพงษ์ไพบูลย์ ศิลาวราเวช, 2528: 24) นักภูมิสถาปัตยกรรม ได้ให้ความหมายของสวนสาธารณะว่า คือพื้นที่โล่งที่มีการจัดภูมิทัศน์ (Landscape) ให้เกิดความสวยงามเท่าที่จะทำได้เป็นที่สงบร่มรื่น จากความตั้งใจให้เป็นที่พักผ่อนคลายความเมื่อยล้า เป็นที่พบปะพูดคุยสนทนาอย่างเงียบ ๆ เดินเที่ยวเล่น เป็นที่เพิ่มความสดชื่น และใช้เป็นที่พักผ่อนสร้างสรรค์ความคิด ภายในสวนสาธารณะ ประกอบด้วยต้นไม้มากมายหลายชนิด สนามหญ้า สระน้ำ น้ำพุ รูปปั้น และที่พักผ่อน

ดังนั้นสวนสาธารณะจึงหมายถึง สถานที่ซึ่งจัดสภาพแวดล้อมด้วยสนามหญ้า สระน้ำ น้ำพุ ต้นไม้ ทั้งประเภทไม้ดอกไม้ประดับ สวนหย่อม ซุ้ม ศาลาที่พัก ม้านั่ง ที่อำนวยความสะดวกให้การพักผ่อนหย่อนใจและออกกำลังกาย ให้ความสงบร่มรื่น มีการจัดภูมิทัศน์ที่สวยงามน่ารื่นรมย์ เพื่อพักผ่อนคลายจากความตึงเครียดให้แก่ประชาชนทั่วไป

พิชา ทิพย์ขจรวุฒิ (2531 : 29-30) ได้กล่าวถึงความสำคัญของสวนสาธารณะและที่พักผ่อนในเมืองไว้ดังนี้

1. เป็นสถานที่ใช้สำหรับสร้างความสมบูรณ์ให้แก่คนทั้งทางร่างกายและจิตใจ
2. เป็นสถานที่ป้องกันการบุกรุกทำลายธรรมชาติ และในขณะเดียวกันเป็นสถานที่ส่งเสริมให้มีธรรมชาติที่สมดุลกันเอง
3. เป็นสถานที่กระตุ้นให้มีการศึกษาที่ดีขึ้น รวมทั้งช่วยส่งเสริมการพัฒนาการเศรษฐกิจในทางที่ถูกต้อง นอกจากนี้จะสนองความต้องการของคนทั้งทางร่างกาย และจิตใจแล้ว สวนสาธารณะยังช่วยป้องกันทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นประโยชน์ต่อคนมิให้สูญไปด้วย

การจัดการสวนสาธารณะ

แนวความคิดพื้นฐานที่สำคัญของการจัดการพื้นที่เพื่อนันทนาการ โดยทั่วไปซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นปรัชญาของการจัดการพื้นที่นันทนาการมีสองประการคือ ประการที่หนึ่ง การให้บริการและอำนวยความสะดวก ตลอดจนให้ความรู้และความเข้าใจแก่ผู้ใช้ประโยชน์ หรือนักนันทนาการ ประการที่สองคือ การสงวนรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ให้คงอยู่อย่างไม่เสื่อมสลาย และมีไว้ใช้เพื่อการนั้นตลอดไป (สุรเชษฐ์ เชนฐมาส, 2525) แนวความคิดนี้สามารถใช้เป็นแนวทางในการวางวัตถุประสงค์ เพื่อจัดการพื้นที่นันทนาการได้ทุกประการ

การอนุรักษ์สภาพแวดล้อมของสวนสาธารณะ

สมนึก อ่องเอิบ (2518:10) ให้แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมของสวนสาธารณะ ไว้ว่า การอนุรักษ์สภาพแวดล้อมของสวนสาธารณะนั้นเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายในการปฏิบัติ ต้องการความร่วมมือทั้งเจ้าหน้าที่ ผู้เชี่ยวชาญ สถาบันของรัฐทุกหน่วยงาน ประชาชน ไม่ว่าจะอยู่ในเมืองหรือชนบท ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการวางแผนพัฒนาประเทศ มาตรการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมของสวนสาธารณะโดยตรง จะมีวิธีการอันล้าเลิศเพียงใดก็ตามหากขาดมาตรการทางสังคมหรือความร่วมมือจากทุกฝ่าย กระทำได้ด้วยวิธีการให้การศึกษาให้ความรู้ ตลอดจนสร้างทัศนคติต่อการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมของสวนสาธารณะแก่ประชาชนทุกอาชีพ ทุกระดับอายุ และทุกวัย ให้มีความรักความหวงแหน เห็นความสำคัญความจำเป็นของการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมของสวนสาธารณะ

สุนทรียศาสตร์: ความงามและสิ่งงาม

สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เป็นการศึกษาคุณค่าเกี่ยวกับความงามทั้งส่วนที่เป็นสิ่งธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น (จารุณี วงศ์ละคร, 2542: 137 - 142) นักปรัชญาที่มีแนวคิดเกี่ยวกับความงาม 3 แนวคิดใหญ่ๆ คือ

1. **วัตถุวิสัย หรือปรวิสัย (Objective)** เป็นแนวคิดที่เห็นว่า “ความงาม” เป็นภาวะที่เป็นจริง เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างเป็นมาตรฐาน มีอยู่จริงโดยตัวของมันเอง ไม่ต้องอาศัยผัสสะของมนุษย์ไม่ขึ้นอยู่กับการรับรู้ของมนุษย์ และมนุษย์ทุกคนมีอาจเห็น

2. **อัตวิสัย (Subjective)** เป็นแนวคิดที่เชื่อว่า “ความงาม” เป็นเรื่องของจิตใจที่สุนทรีย์ เป็นเรื่องของอารมณ์ความรู้สึก ความฝัน จินตนาการ ความงามไม่ได้เป็นสิ่งที่มีความอยู่จริง และไม่ใช่ว่าสิ่งที่ยั่งยืน

3. **ธรรมชาติวิสัย (Naturalistic)** คือแนวคิดที่มองเห็น “ความงาม” ว่าเป็นภาวะสัมพันธ์ที่เกิดจากการมีประสบการณ์ของ “มนุษย์” กับ “สิ่งงาม” แล้วเกิดความเพลิดเพลินใจ ความสุขใจแก่ผู้มีประสบการณ์นั้น ความงามจะไม่เกิดขึ้นหากมีเพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

จากมุมมองทางสุนทรียศาสตร์ในประเด็นของความงามในส่วนของสิ่งที่มีมนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมานั้น จะเห็นได้ว่าสวนฯ ก็เป็นความงามแบบหนึ่งที่มีมนุษย์เป็นผู้กระทำขึ้น หากเรานำแนวคิดเกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์เข้าไปรวมในการดำเนินการจัดการสวนฯ ซึ่งเป็นความงามที่มีมนุษย์สร้างขึ้นมา โดยการจัดสภาพแวดล้อมที่มุ่งเน้นหลักการของสุนทรียศาสตร์ ก่อให้เกิดความรู้สึกพึงพอใจ ชื่นชม และภาวะสะท้อนอารมณ์ต่างๆ เช่น เน้นความเป็นศิลปะ การเลียนแบบความงามตามธรรมชาติ เป็นต้น จะก่อให้เกิดความงามที่เป็นสิ่งจริงลงใจให้แก่ผู้เข้าไปใช้สวนฯ นั้นๆ

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการงานดูแลบำรุงรักษาภูมิทัศน์

สมจิต โยชะคง (2541: 24) กล่าวว่า ภูมิทัศน์เป็นเสมือนพื้นที่พักอาศัยภายนอก รอบๆ ตัวอาคารหรือภายในพื้นที่จัดสร้างคล้ายเป็นห้องภายนอก ที่จัดสร้างขึ้นเพื่อพักผ่อน หากความเพลิดเพลิน ผ่อนคลายความเครียดจากการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน งานภูมิทัศน์ทุกชิ้นงานต้องใช้เวลา ทุนทรัพย์ในการจัดสร้าง การจะคงไว้ให้งานภูมิทัศน์หลังจากการจัดสร้างสิ้นสุดลงแล้วให้สวยงามดังเดิม จำเป็นจะต้องมีการดูแลบำรุงรักษาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อรักษาสภาพให้มีอายุการใช้งานยาวนาน เหตุที่มีความจำเป็นต้องจัดการดูแลบำรุงรักษา เพราะว่าองค์ประกอบที่สำคัญในการจัดภูมิทัศน์ประกอบไปด้วย

สิ่งมีชีวิต สิ่งมีชีวิตมีการเจริญเติบโตมีการดำรงชีวิตอยู่และตายไป เช่น พืชพรรณ สัตว์เลี้ยงสวยงาม สิ่งมีชีวิตต้องมีการดูแลบำรุงรักษาเป็นอย่างดี มีการจัดทดแทนใหม่เมื่อสิ่งมีชีวิตที่มีอยู่เดิมหมดสภาพและตายไป

สิ่งไม่มีชีวิต เป็นส่วนประกอบสำคัญของภูมิทัศน์ ได้แก่ ถนน ทางเดิน ลานพักผ่อน ศาลาพักผ่อน และอื่น ๆ ต้องมีการดูแล บำรุงรักษาและซ่อมบำรุงในส่วนที่ชำรุดทรุดโทรมให้คงอยู่ในสภาพเดิม

การดูแลรักษาภูมิทัศน์จึงมีความจำเป็นเพื่อให้งานภูมิทัศน์หลังจากการจัดสร้างแล้วอยู่ในสภาพดี และดีกว่าเดิม การดูแลบำรุงรักษาจึงมีการกระทำ และดำเนินการอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา และเป็นภารกิจที่จะต้องกระทำ

การบำรุงรักษาภูมิทัศน์ จึงหมายถึง การดูแลบำรุงรักษางานภูมิทัศน์ที่ต้องมีการกระทำอย่างสม่ำเสมอ และเสียค่าใช้จ่ายในการดูแลบำรุงรักษาเป็นประจำ ภายหลังจากการจัดสร้างงานภูมิทัศน์สิ้นสุดลง จึงเป็นการดูแลรักษาตั้งแต่งานภูมิทัศน์เริ่มเปลี่ยนแปลงออกไปจากรูปแบบเดิม ที่ปรากฏในขนาดรูปทรงของพืชพรรณ และอื่น ๆ การดูแลรักษาในแต่ละองค์ประกอบของงานภูมิทัศน์มีความแตกต่างกัน และขึ้นอยู่กับกาลเวลา

ลักษณะงานภูมิทัศน์ที่ดี

ลักษณะงานภูมิทัศน์ที่ดีจะต้องเริ่มต้นจากแนวคิดที่ดี การออกแบบดี และการจัดสร้างดีมีความประณีต และวางแผนระยะยาวถึงการจัดการในอนาคต คุณภาพของงานภูมิทัศน์ต้องถูกกำหนดเป็นลักษณะกระบวนการ จึงจะได้งานภูมิทัศน์ที่มีคุณภาพ ลักษณะงานภูมิทัศน์ที่ดี ดังนี้

1. ต้องสามารถทำให้ผู้อยู่อาศัยมีชีวิตที่ดีกว่า หมายถึง การวางแผนการจัดการจัดสร้าง การดูแลบำรุงรักษาหลังการจัดสร้าง ทำให้ผู้อยู่อาศัยมีความพึงพอใจ มีความสุข มีความรัก มีความห่วงใย เติบโตวิถีการดำรงชีวิตและความสุข สนองตอบทั้งด้านสถาปัตยกรรม วิศวกรรม คุณภาพและอารมณ์มีพื้นที่สำหรับพักผ่อน และใช้ประโยชน์ได้มากเป็นการใช้พื้นที่ให้เกิดประสิทธิภาพ สำหรับการนั่งพักผ่อน การเดินเล่น การออกกำลังกาย การทำงาน การประกอบอาหาร พื้นที่รับประทานอาหาร พื้นที่สำหรับจัดเลี้ยง พื้นที่รับรองแขก พื้นที่ใช้สัญจรและให้ความปลอดภัย

2. สามารถควบคุมสภาพดินฟ้าอากาศได้ตลอดปี ทำให้บ้านและบริเวณที่มีการจัดงานภูมิทัศน์ ให้ความรู้สึกเย็นสบาย ลดการสะท้อนของแสง แก้ปัญหาหมอกควันของแสง ป้องกันกระแสลมพัดแรง เก็บอุ้มความชื้นและกระแสลมไว้ในบริเวณ

3. ทำให้อากาศภายในบริสุทธิ์และสะอาด งานภูมิทัศน์ที่ดีต้องมีการจัดพืชพรรณ เพื่อกรอง ซับ ฝุ่นละอองที่เป็นพิษ และฟอกอากาศที่เป็นพิษให้เป็นอากาศบริสุทธิ์

4. เพิ่มพูนคุณค่าให้แก่บ้าน อาคาร และบริเวณ เมื่องานภูมิทัศน์มีการดูแลบำรุงรักษาเป็นอย่างดี มีอายุยาวนาน งานภูมิทัศน์จะช่วยเพิ่มพูนคุณค่าแก่บ้าน อาคาร และบริเวณ ทำให้บ้าน อาคารมองดูดี มีความเป็นระเบียบอ่อนนุ่ม ร่มรื่นสวยงาม เด่นสง่า ทำให้บริเวณมีคุณค่า และมีราคามากขึ้น งานภูมิทัศน์เป็นเครื่องชี้ถึงวัฒนธรรม ความเก่าแก่และจิตใจของผู้อาศัย

5. ให้ความเป็นอิสระ งานภูมิทัศน์ต้องสร้างความเป็นอิสระได้ สร้างกรอบล้อมรอบ (Enclosure) สร้างห้องกลางแจ้ง (Outdoor Room) ซึ่งประกอบไปด้วยพื้นที่ระนาบระดับผิวพื้น (Floor Plane) พื้นที่ระนาบแนวตั้ง (Vertical plane) และพื้นที่ระนาบเหนือศีรษะ (Overhead Plane) ทำให้เกิดชุดที่ว่างเป็นห้อง ให้ความอิสระแก่ผู้อยู่อาศัย ป้องกันสายตาจากบุคคลภายนอก และสามารถลดเสียงรบกวนจากภายนอกพื้นที่ได้มีความสวยงามชั่ววันรันคร งานภูมิทัศน์ที่ดีมีการดูแลบำรุงรักษาอย่างดี ต้องสามารถคงความสวยงามได้ตลอดเวลา ทุกวัน ทุกเดือน ทุกปี แม้ว่ากาลเวลาเปลี่ยนแปลงไป ยิ่งเวลาเปลี่ยนแปลงไป ความสวยงามและคุณค่ายิ่งเพิ่มขึ้นกลายเป็นความเก๋ารูปทรง ผิวสัมผัส สีสันทัน บางส่วนเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมของฤดูกาล เกิดเป็นประวัติศาสตร์ ดำเนินเล่าขานบอกต่อกันมา กลายเป็นสิ่งที่จะต้องอนุรักษ์และพึงหวงแหน

6. กำหนดตำแหน่งขององค์ประกอบแต่ละองค์ประกอบลงอย่างเหมาะสม กลมกลืน สอดคล้อง และรับกันกับพื้นที่ กับสถาปัตยกรรมหรือสิ่งก่อสร้างหลักอย่างเหมาะสมลงตัว

7. มีการดูแลรักษาง่ายและต่ำ ประหยัดเวลา ประหยัดทุนทรัพย์ ประหยัดแรงงาน การจัดการง่ายไม่ซับซ้อน ดังนั้นการออกแบบผู้ออกแบบต้องพยายามค้นหา ทำอย่างไรให้งานภูมิทัศน์มีความสวยงาม ใช้ประโยชน์ได้คุ้มค่าและมีการดูแลบำรุงรักษาง่าย และมีการดูแลบำรุงรักษาต่ำ

แนวคิดการดูแลบำรุงรักษา งานภูมิทัศน์มี 3 แนวทาง ดังนี้

1) ในการออกแบบงานภูมิทัศน์ที่ดี จะต้องให้เกิดความสวยงาม ประทับใจ ทั้งผู้ออกแบบ ผู้อยู่อาศัย ผู้คนพบเห็น และมีความคงทนอยู่ได้ยาวนาน

2) การจัดสร้างงานภูมิทัศน์ที่ดี ต้องคำนึงถึงคุณภาพของวัสดุที่ใช้เป็นองค์ประกอบ วิธีการจัดสร้าง ความแข็งแรง คงทน ประณีต

3) ในด้านการดูแลบำรุงรักษา ควรตระหนักถึงความยุ่งยาก ซับซ้อน การใช้เวลา แรงงาน และงบประมาณ ลักษณะงานภูมิทัศน์ที่ดีไม่จำเป็นต้องสวยงามบนความยุ่งยากซับซ้อน แต่สามารถสวยงามบนความเรียบง่าย และเป็นความสวยงามที่ยาวนาน

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิไลวรรณ ภูจินาพันธ์ (2543) ทำการวิจัยเรื่อง “ความเชื่อในพ่อขุนจำเมืองในกระบวนการรวมกลุ่มความร่วมมือของชุมชนเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกว๊านพะเยา” พบว่าพลังความเชื่อและความศรัทธาของชุมชนที่มีต่อพ่อขุนจำเมืองเป็นพลวัตสำคัญที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของชุมชนและเกิดการร่วมมือในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกว๊านพะเยา และสามารถจำแนกลักษณะความเชื่อในระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมเป็น 3 ระบบคือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งความรู้เหล่านี้จะเป็นประโยชน์ในการสร้างความร่วมมือระหว่างกันในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่อไป

วิรัช จันทโรทัย (2542) ทำการศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของชาวบ้านในโครงการชุมชนรักป่า ตำบลแม่เงา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการที่ต้องมีการร่วมมือกันหลายฝ่ายในการอนุรักษ์ป่าชุมชนและชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการชุมชนรักป่ามีทัศนคติที่ดีในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากการมองเห็นประโยชน์และคุณค่าของป่าและมีความเต็มใจที่จะร่วมกันดูแลรักษาป่าชุมชนของหมู่บ้านให้คงอยู่ต่อไป

ส่วนหนึ่งของผลการศึกษาเกี่ยวกับการปรับตัวและการธำรงรักษาวัฒนธรรมในสภาพแวดล้อมใหม่ของชาวอีสานอพยพซึ่งศึกษาโดยทิพวรรณ สุวรรณโน (ทิพวรรณ สุวรรณโน, 2545) พบว่าความเจริญทางวัตถุและเทคโนโลยีมีอิทธิพลต่อการปรับตัวของบุคคล ในขณะที่เดียวกันความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติและกิจกรรมตามประเพณีต่างๆ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนและทำให้เกิดความร่วมมือในการธำรงรักษาวัฒนธรรม

จากการวิจัยดังกล่าวอาจสรุปได้ว่าการที่จะกระทำการใดๆ ที่เป็นงานสาธารณะนั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลหลายฝ่ายและอาจต้องใช้กระบวนการต่างๆทางวัฒนธรรมประเพณีมาเป็นเครื่องช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนเพื่อให้เกิดความร่วมมือต่อไป

ปิฎุระ บุญนาค (2523: 92 อ้างใน เวทิสภา กาญจนแก้ว 2544) ซึ่งได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการจัดสวนสาธารณะไว้ดังนี้

1. เพื่อจัดให้เป็นสถานที่ในลักษณะสภาพแวดล้อมธรรมชาติ
2. เพื่อกันพื้นที่ส่วนหนึ่งให้มีลักษณะเป็นธรรมชาติ เพื่อให้มีต้นไม้และเป็นที่ว่างเพื่อลดอากาศเป็นพิษ

3. เพื่อเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในการช่วยอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยเฉพาะในเรื่องพืชพันธุ์ที่หายากหรือกำลังจะสูญพันธุ์ และจะได้รับการดูแลให้ปลอดภัยในสวนสาธารณะ
4. เป็นสถานศึกษาในเรื่องธรรมชาติให้แก่ประชาชนโดยทางอ้อม
5. เป็นสถานที่แสดงถึงความเจริญของผู้คนในประเทศนั้น ในเรื่องความรู้ความเข้าใจในวิทยาการธรรมชาติเป็นที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นระเบียบเรียบร้อยและวินัยอันดีของประชาชนที่เข้าใช้บริการในสวนสาธารณะ

สรุปแล้วข้อคิดสำคัญที่ต้องคำนึงถึง ในการจัดการสวนสาธารณะคือ ภูมิหลังของผู้เข้ามาใช้บริการ วัตถุประสงค์ในการเข้ามาใช้ รูปแบบของกิจกรรมต่างๆ ที่ผู้เข้ามาพักผ่อนให้ความสนใจประเภทของกลุ่ม และในการจัดการนั้นยังต้องพิจารณาถึงความสวยงามทางทัศนียภาพ รวมทั้งต้องไม่ก่อให้เกิดมลพิษในด้านอื่นๆ สามารถดูแลรักษาง่าย และที่สำคัญสามารถอำนวยความสะดวกและตอบสนองความต้องการของผู้เข้ามาใช้บริการมากที่สุด